

AKTIONSFORSKNING

Illustreret med en case: aktionsforskning om aktionslæring

Arbejdsnotat af Benedicte Madsen

Indhold

1. Aktionsforskningens fødsel og tidlige år
2. Forholdet mellem aktion og læring
3. Demokrati og emancipation, participation og samarbejde
4. Min definition
5. Sammenligning med andre design-typer
6. Forskningsindhold
7. Almengørelse
8. Case: Min egen aktionsforskning om aktionslæring

Referencer

Personlig note. I de senere år har mit fokus på *aktionsforskning* været afledt af min aktionsforskning om *aktionslæring*. Der findes forløbere for dette arbejdsnotat fra 2010, 2011 og august 2012. Men min interesse for aktionsforskning daterer sig tilbage til 1970'erne, hvor den politiserede atmosfære fik samfundsforskere til at genopfinde aktionsforskning. I starten af 1980'erne dyrkede jeg en interesse for evalueringsforskning (Madsen 1984), og her fik jeg øjnene op for sammenhængen mellem formativ evaluering og aktionsforskning, samt for potentialerne i at gøre den udforskede part til medforsker. I skufferne ligger et halvt manuskript med dette tema. Samtidig påbegyndte jeg min mangeårige interesse for den tradition, som Kurt Lewin var ophav til. Det var Lewin, der lancerede selve begrebet aktionsforskning i 1940'erne. Alt dette foregik inden for rammerne af Psykologisk Instituts Center for Systemudvikling, som jeg sammen med Søren Willert var daglig leder af, og som måtte lukke i 2006. Centret var bygget op omkring "den lewinske trekant" mellem undervisning, forskning og praksis (Madsen & Willert 1997). Denne min personlige historie er en del af forklaringen på, at mange af mine kilder er af ældre dato. En anden begrundelse er, at jeg generelt er optaget af at genopdage eller genopfriske vores fælles samfundsvidenskabelige og psykologiske arv og passe den ind i nutidige kontekster.

1. Aktionsforskningens fødsel og tidlige år

I en projektansøgning fra 1944 introducerer Kurt Lewin (1890-1947) aktionsforskning som en revolutionerende nydannelse. "The idea of doing pioneer work in 'action research' that hopefully might provide an example big enough to revolutionize certain aspects of our social life is too attractive to be delayed" (iflg. Marrow 1969:163). For en bredere kreds blev det nye fænomen slået fast i en artikel med overskriften "Action research and minority problems":

"The research needed for *social practice* can best be characterized as research for social management or social engineering. It is a type of *action-research*, a comparative research on the *conditions and effects* of various forms of social action, and *research leading to social action*. Research that leads to nothing but books will not suffice. This by no means implies that the research needed is in any respect less scientific or "lower" than what would be required for *pure science* in the field of social events. I am inclined to hold *the opposite* to be true" (Lewin, 1948:202-3, oprindeligt publiceret 1944, mine fremhævelser).

Udforskning af sociale handlingers betingelser og virkninger er den ene halvdel af formålet, hvor det er underforstået, at forskeren leder efter almene sammenhænge og arbejder frem mod teoretiske formuleringer. Når denne udforskning samtidig fører frem til bedre social handling, har vi den anden halvdel af formålet. Hos Lewin var forskning og aktion, teori og praksis ligestillede.

I citatet taler Lewin om 'social action', hvorved han sandsynligvis mener de dele af samfundslivet, som ikke i strikte forstand tilhører privatsfæren. Havde han sagt sociale processer, ville han have misset handlingsbegrebets aktive og målrettede element, som også er henvisningen i 'aktions'forskning. På den anden side er det jo vigtigt at studere alle former for processer. I forhold til organisationsudvikling siger den Lewin-inspirerede Clark (1972:25) f.eks., at aktionsforskeren er optaget af at skabe "organizational change and simultaneously study the process". Jeg selv skelner ikke nødvendigvis mellem sociale handlinger og sociale processer, og i det hele taget kan ordet proces betyde vældig mange ting.

Ifølge Lewin-citatet står det åbent, hvorvidt forskningen fører til social handling her og nu eller først med tiden. Men både hans egen og efterfølgernes praksis viser, at den ændrede praksis ofte skete parallelt og integreret med, at forskerne skaffede sig data, som med tiden kunne omsættes i teori.

I tiårene efter Lewins død blev aktionsforskning hovedsageligt anvendt inden for organisationsforandring og -udvikling (OD-traditionen). Men i 1970'ernes Skandinavien og mange andre steder i verden blev 'aktionen' i aktionslæring ofte til politiseret aktionisme og samfundsændrende paroler (se f.eks. Grünbaum 1973). Den tendens er svagere i dag, men graden og arten af ideologisk sigte er stadig noget af det, der adskiller forskellige måder at definere og praktisere aktionslæring.

2. Forholdet mellem aktion og forskning

I 1970'erne gennemførte nordmanden Tore Jacob Hegland forskellige former for aktionsforskning i den danske social- og sundhedssektor. Hans definition lyder som følger:

”I aksjonsforskningen er det aksjonen – handlingen – som står i centrum av forskningsarbeidet. Istedenfor på tilskuermanér å avsløre de sosiale lovmessigheter via innsamling og fortolkning av ’nøytrale data’, griper forskeren bevisst inn i den sosiale virkelighet som aktør. Sammen med forskningsobjektene – og motsatt avstandsforholdet mellom forsker og forskningsobjekt i tradisjonell forskning – *søker han å endre de eksisterende forhold henimot en subjektivt sett ’bedre’ tilstand.* Forskningsprosjektets *primære* hensikt er nettopp denne endring eller aksjon, og som et *sekundært* biprodukt kommer de akkumulerte og eventuelt generaliserbare erfaringer m.h.t. forandringsprocessens forløp, dvs. forskningsresultatet” (Hegland 1981:66, mine fremhævelser; den pågældende tekst er oprindeligt skrevet i 1973),

Der er flere forhold at bemærke i citatet. For det første at forskeren intervenserer i den sociale virkelighed. For det andet at han gør det for at skabe forbedringer, idet spørgsmålet om hvad der er ”bedre” beror på en subjektiv, eller man kunne sige normativ, vurdering; det står åbent, hvem der afgør kriterierne på en forbedring, forskeren eller praktikerne eller en udenforstående part. For det tredje er aktion og forskning ikke ligestillede, aktionen opfattes som det primære og forskningen som et sekundært biprodukt.

Hegland virkede i 1970'erne politiserede atmosfære og bidrog selv til denne trend. Lad os se, hvordan forholdet mellem aktion og forskning opfattes i et par nyere kilder; for nemhed skyld sidestiller jeg med forholdet mellem praksis og teori,

I *Real World Research* karakteriserer Colin Robson aktionsforskning ved sit *formål*, nemlig ”to influence or change some aspects of whatever is the focus of the research” (2011:188). Det er altså ikke metodik eller datatype eller genstandsområde, der gør aktionsforskning særlig, men netop formålet – en vigtig pointe. I Robsons definition mangler imidlertid den ene halvdel, nemlig forskningsaspektet - om det så er en forglemmelse, eller fordi Robson ikke indlægger denne forudsætning for at kunne tale om aktionsforskning. Her er Verna Willis efter min mening mere præcis, idet hun om klassisk aktionsforskning – den der har afsæt i Lewin-traditionen – siger, at den er ”intended to contribute to overall development of theory and practice” (2010:169). Willis gør ligeledes opmærksom på, at aktionsforskning er dybt engageret i at bygge *bro mellem teori og praksis* (ibid.:176). Her er teori og praksis ligestillede.

Boje Katzenelson (1994) har en idealtypisk sondring mellem *praktisk og teoretisk fornuft*, som kan belyse forholdet mellem aktion (praktisk fornuft) og forskning (teoretisk fornuft) yderligere, og som jeg senere vender tilbage til. Den praktiske fornuft svarer til en meget stor del af menneskers daglige liv og færden. Her er man opslugt i sine gøremål og har hele tiden noget for, man er interesseret i betydningen inter-esse, dvs. opslugt og midt i de sociale

processer. I den teoretiske fornuft, hvis prototype er videnskaberne, er man placeret på distance af den praktiske fornuft, Her er man disinteresseret (Katzenelson kalder det desinteresseret) bortset fra selve erkendelsesinteressen. Aktionsforskeren skal kombinere disse to forskellige og ofte modsætningsfulde måder at tænke og agere på.

Hvilke former for praksisudvikling har aktionsforskere gennem tiderne været involveret i? Store dele af AF-litteraturen handler om organisationsudvikling, men der er også ofte tale om praksisudvikling, som ikke er identisk med organisationsudvikling, f.eks. pædagogisk udvikling; eller om udvikling af lokalsamfund. Ikke sjældent har aktionsforskning været kædet sammen med sociale eksperimenter og forsøgsarbejde (se f.eks. Axelsen & Finset 1972).

Den part, der indtager rollen som aktions-*forsker*, kan enten være praktikerens selv, en ekstern konsulent eller en ekstern forsker. I det følgende koncentrerer jeg mig om tilfælde, hvor rollen som konsulent og rollen som forsker kombineres, og hvor konsulent-forskeren i en eller anden forstand har kontrakt med et klientsystem (se f.eks. Gummesson 1985). Clark (1972) peger på, at denne hjælperrolle-indgang til aktionsforskning er gunstig i den forstand, at konsulent allerede i udgangspunktet indtager en rolle, der er meningsfuld for klientsystemet.

3. Demokrati og emancipation, participation og samarbejde

For Lewin og hans medarbejdere var aktionsforskning indlejret i et demokratisk samfundsprojekt med vægt på det, som nu om dage kaldes bemyndigelse eller empowerment (se f.eks. Nielsen & Nielsen 2010). I mange sammenhænge blev det da også forbundet med frigørelse i betydningen *social emancipation*. I den anden ende af spektret kan det handle om noget, som Nielsen & Nielsen kalder *socialteknologi*, altså aktionsforskning uden den brede demokratiske orientering. Og dog, for Lewin var der ingen modsætning mellem et demokratisk sigte og det, han i citatet kalder ”social management or social engineering”. Vedr. Lewintraditionens demokratiske orientering, se f.eks. Marrow 1969 og Madsen 2006a.

Meget ofte forbindes aktionsforskning med involvering og deltagelse, eller *participation* (se f.eks. Whyte 1991), dette til forskel fra den traditionelle forskers observatør- eller tilskuerposition. Reason & Bradbury¹ formulerer følgende ”arbejdsdefinition”, vel vidende at der ikke findes et kort svar på, hvad aktionsforskning er:

”Action research is a *participatory, democratic process* concerned with developing practical knowing in the pursuit of worthwhile human purposes grounded in a

¹ I 2001 udkom dette omfattende værk om aktionslæring, redigeret af Peter Reason og Hilary Bradbury: *Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice*. Det er sammensat af redaktørernes selvstændige introduktion foruden 45 enkelt-kapitler, hvoraf ikke alle handler eksplicit om aktionsforskning, men om forskellige såkaldte participative eller kollaborative undersøgelsesformer. Blandt de mange bidragydere David Cooperrider, Edgar Schein, Peter Senge, Otto Scharmer og Bjørn Gustavsen.

participatory worldview which we believe is emerging at this historical moment. It seeks to bring together action and reflection, theory and practice, in participation with others, in the pursuit of practical solutions to issues of pressing concern to people, and more generally the flourishing of individual persons and their communities. ... We see action research as a practice for the systematic development of knowledge, but based on a rather different form from traditional academic research" (Reason & Bradbury 2001:1).

Senere i deres introduktion taler Reason & Bradbury om "human emancipation" og "liberating ways of knowing". De lægger også en vis afstand til sandhedsbegrebet og mener snarere, at aktionsforskning kan være med til at "hele", dvs. bidrage til helhed som kur mod det moderne samfunds spaltninger, splittelse og fremmedgørelse.

I sin mest udbyggede form involverer aktionsforskning to slags deltagelse. På den ene side er *forskerparten* selv med til at frembringe de handlinger, hun udforsker – hun intervenserer - hvorved hun bliver subjekt i objektet for sin undersøgelse, og hendes deltagelse og specielle position må derfor medtænkes som element i forskningen. På den anden side deltager *den udforskede part* – f.eks. praktikerne - i planlægning og gennemførelse af forskningsprocessen; man taler også om at gøre den udforskede til medforsker. Jeg vil kalde dette mest udbyggede participationskrav for princippet om *dobbelt participation*.

En af fordelene ved et nært samarbejde mellem forsker og praktiker er, at forskerparten får privilegeret adgang (*access*) til sociale processer, som det ellers er svært at komme på tæt hold af, og hun får mulighed for at eksperimentere aktivt med forandringer. Der er tillige tale om et bytteforhold: Ud fra en ideel betragtning får praktikerparten højt kvalificeret konsulentbistand, mulighed for at se med forskerøjne på sig selv og sin praksis, viden om sig selv samt brugbare indsigter fra anden relevant forskning.

Katzenelson udtrykker det således: "Når en person vender tilbage til inter-essen fra et besøg i desinteressen, er han blevet en anden end før og anskuer den praktiske fornuft anderledes end før – meget eller lidt" (1994:280). Oversat til aktionsforskningen: Forskerens hjemmebane er den teoretiske fornufts disinteresse, men som aktionsforsker er hun periodevist på besøg i den praktiske fornufts inter-esse for at blive klogere². Praktikerne befinder sig mestendels i den praktiske fornuft, men som led i aktionsforskningen bliver hun inviteret ind i et *refleksionsrum*, eller et dialogisk rum (Madsen 1996), hvor den teoretiske fornufts disinteresse er fremherskende, og her kan hun blive klogere på sig selv og sin praksis.

Praktikerne lærer med andre ord. Lige her ses baggrunden for, at nogle former for aktionslæring har rod i aktionsforskningstraditionen, jf. afsnit 8 nedenfor.

² Som konsulent er man normalt ikke helt opslugt af praktikernes inter-esse, nemlig for så vidt ens rolle er at fungere "på kanten" af klientsystemet (se Madsen & Willert 2006).

4. Min definition

Jeg har interesseret mig for aktionsforskning siden 1970'erne og ser også mig selv primært som en aktionsforsker, der kombinerer konsulent- og forskerrollen. Min egen definition siger, at der er tale om aktionsforskning, når disse fire kriterier er opfyldt:

- (a) Når forskerparten *deltager* og herunder *intervenerer* eller tager initiativ til hændelser i den udforskede parts praksis (handlinger, processer, dagligdag), dvs. der foregår et *samarbejde*, hvorved forskeren får privilegeret *access*.
- (b) Når forskerparten bidrager til praktikernes udvidede indsigt, forståelse og læring, dvs. *lokal videnproduktion*.
- (c) Når forskerparten medvirker konstruktivt til *udviklingen af den undersøgte praksis og/eller den undersøgte organisation*.
- (d) Og når forskerparten *producerer almen viden* eller kundskab på basis af erfaringerne fra deltagelsen – en almen viden som bygger *bro mellem teori og praksis*

I nogle tilfælde designes projektet lige fra starten *som* aktionsforskning, men sådan er det ikke altid. Jeg har haft brug for at lave sondringen mellem *synkron og diakron aktionsforskning*. I førstnævnte foregår de to slags aktivitet – konsultativ praksis og forskning - nogenlunde samtidig. I den diakrone aktionsforskning starter man med et konsultativt forløb, og først undervejs, eller efterfølgende, beslutter man sig for at omsætte erfaringerne til forskning. For så vidt denne forskning kommer praktikere til gode – og det er jo et af kriterierne på aktionsforskning – sker det måske især for andre praktikere end dem, som aktionsforskeren oprindeligt samarbejdede med.

Hvad er det, ovennævnte definition *ikke* medtager? Den kræver ikke, at forskningen er emanciperende eller indskriver sig i et overordnet demokratisk projekt. Ej heller at klientsystemet nødvendigvis deltager i planlægningen af forskningen, der er altså ikke altid tale om *dobbelt* participation. Jeg understreger dette til trods for, at jeg finder det umådeligt meningsfuldt at gøre den udforskede til medforsker, hvis det er praktisk muligt. Sagt med andre ord: at gennemføre dialogisk aktionsforskning (se f.eks. Tandon 1981; Gustavsen 1986). Endelig forudsætter min definition ikke, at forskerens medvirken til praksis- eller organisationsudvikling berører de konkrete deltagere i projektet, udviklingen kan ske i lignende, men andre og fremtidige kontekster, således som tilfældet er med diakron aktionsforskning.

Til gengæld understreger jeg produktionen af almen viden, svarende til at der skal være et vist forskningsindhold. Hvad der kan menes med forskningsindhold og almengørelse uddybes i afsnit 6 og 7.

I Hegland-citatet i afsnit 2 blev aktionen defineret som primær og forskningen som sekundær. Denne rangordning *kan* forstås på den måde, at hvis der opstår en modsætning mellem hensynet til klientsystemets interesser og hensynet til forskningens kvalitet, så må førstnævnte gå af med sejren. Eller at den praktiske fornøfts interesser får forrang. Problemstillingen er

helt reel i mange former for aktionsforskning; det er nemlig ikke altid, at praktikerne bryder sig om konsulentens/forskerens tolkninger (et eksempel beskrives i Madsen & Willert 1990), eller forskeren kan vurdere, at hendes konklusioner vil skade det konkrete klientsystem. Sådanne dilemmaer må håndteres, hvilket ikke altid lykkes; men min definition kræver ikke, at aktionen eller for den sags skyld forskningen har et særligt primat.

Der er en lang række andre *faldgruber* i aktionsforskning, tillige med *etiske* spørgsmål, som jeg ikke adresserer i notatet.

5. Sammenligning med andre design-typer

Aktionsforskning er ikke en særlig dataindsamlingsmetode, snarere en bestemt strategi, måske endda et bestemt paradigme. Kendetegnende er *fleksible designs* (Robson 2011). Ofte anvendes primært kvalitative metoder, endda i den meget ”bløde” ende af spektret, men man kan sagtens kombinere med kvantitative dataindsamlinger.

Mange aktionsforskningsprojekter kan desuden sammenlignes med *casestudier* (Gummesson 1985). Generelt gælder det for casestudier, at der ofte indgår deltagerobservation, dvs. forskerparten indhenter sine data ved at deltage fuldt eller delvist i den udforskede parts dagligdag. Sådanne participationselementer er særligt stærke i aktionsforskning. Petersen et al. (2012:17) definerer deltagerobservation som ”en undersøgelsesmetode, hvorved en forsker forstår en hændelse eller flere hændelsers mening gennem observation og deltagelse i den eller de kontekster, hvor personer sætter disse hændelser i værk”. Samme forfattere understreger, at man for at forstå meningen med en given social interaktion må træde ind i den lokale kontekst, og man må kunne observere gennem en periode, fordi meningen ofte først bliver tydelig over tid; det kan også tjene som argument for aktionsforskning.

Der er overlap mellem aktionsforskning og *formativ evaluering*. I formativ evaluering melder evaluator løbende sine resultater tilbage til klientsystemet, så observationerne og tolkningerne hurtigst muligt kan finde anvendelse. Det betyder, at evalueringens genstand hele tiden ændrer sig, påvirket af evaluators interventioner. Formativ evaluering indebærer participation, men mangler dog ofte et egentligt forskningsindhold. (Clark 1972; Ödman 1981; Madsen 1984; Robson 2011; Willert 2011).

Nogle udgaver af aktionsforskning har karakter af *udviklingsarbejde*, f.eks. metode- og modeludvikling. Se også min egen case i afsnit 8 nedenfor. Visse former for udviklingsarbejde har dog så lidt forskningsindhold, at det ikke kan sidestilles med forskning.

Praksisforskning er et begreb og en form, der har vundet indpas gennem de senere år. Jeg er en smule i tvivl om, hvordan det defineres, men forestiller mig, at det kan betragtes som en underafdeling af aktionsforskning.

I *eksperimentelt design* og specielt i det kontrollerede eksperiment, intervenserer forskerparten ift. sin forskningsgenstand for at kunne måle effekten af sin ”uafhængige variable” under så kontrollerede forhold, at det er muligt at udsige noget sikkert om kausalitet. Den interne

validitet er dermed høj, hvorimod det kan knibe gevaldigt med mulighederne for at generalisere, dvs. den eksterne eller økologiske validitet er problematisk. Også i aktionsforskning intervernerer forskerparten, og måske er der endda tale om at eksperimentere i og med praksis. Kontrolaspektet er ikke-eksisterende, hvorimod den økologiske validitet ofte er betydelig. En del aktionsforskningsprojekter kan sammenlignes med *felteksperimenter*. (Cook & Campbell 1979; Madsen 1984).

6. Forskningsindhold

For at leve op til betegnelsen *aktionsforskning*, må projektet have et vist forskningsindhold. Det er ikke tilstrækkeligt, at videnproduktionen alene er lokal ved at angå klientsystemet eller de parter, som konkret deltager i projektet. Visse tekster hævder ganske vist noget i denne retning, men herved bliver det ikke til at skelne mellem aktionsforskning og ordinære konsulentforløb, og aktionsforskningen mister da sin karakter af forskning (se f.eks. Willis 2010).

Hvad der mere præcist menes med forskningsindhold, afhænger af synet på, hvad forskning i det hele taget er. Jeg tilslutter mig en bred definition. Skønt aktionsforskning nærmest per definition er *empirisk*, i og med at forskeren skaffer sig relevante erfaringer med den udforskede praksis (empeiria er græsk for erfaring), kan der godt være stor vægt på *teoretisk* arbejde. Endvidere skal der ikke nødvendigvis produceres ny viden eller kundskab, eksisterende viden tilpasses f.eks. og gives relevans i nye kontekster.

Som Reason & Bradbury sagde i citatet i afsnit 2, så handler al forskning og herunder aktionsforskning om den systematiske udvikling af kundskab. Det er en kumulativ proces med myriader af fortidige og nulevende aktører. Sagt med Katzenelson (op.cit.): Kernen i den teoretiske fornuft er at frembringe gyldig viden om objektive sagforhold, objektive. Forskeren drager generaliserende slutninger om "genstandens væsen", af en art som for hverdagslivet ofte indebærer skjulte regelmæssigheder og mønstre. I dagens forskerverden er der ikke enighed om, hvorvidt sådanne bestræbelser overhovedet er mulige, men ovennævnte er nu engang min position.

Jeg vil opstille fire kriterier, som i relation til dette notats tema kan bruges til at sondre mellem forskning og ikke-forskning, vel vidende at der er grader, flydende grænser og gråzoner og naturligvis også, som sagt, forskellige opfattelser inden for forskerverdenen:

- ✓ Almengørelse
- ✓ Disinteresseret interesse
- ✓ Systematik og god argumentation
- ✓ Offentliggørelse

Disse kriterier er i nogen grad inspireret af Robert Mertons (1910-2003) indkredsning af *den videnskabelig etos* – et sæt af institutionelle imperativer, som der iflg. ham er konsensus om i

forskersamfundet: *Universalisme*, dvs. uafhængighed af rent personlige og situationelle faktorer med henblik på produktion af almengjort viden; "*kommunisme*" (det er hans egne citationstegn), dels i form af kollektivitet omkring forskningsprocessen og dels hele samfundets fælles ejerskab til forskningsprodukterne; *disinteresserethed*; og endelig *organiseret skepticisme*. Ofte forkortet CUDOS. Der er tale om værdinormer for videnskabelighed, som har "bindende" karakter. Men *normer* er ikke identiske med *faktisk adfærd*, heller ikke blandt forskere. Forskeres adfærd er bestemt af mangt og meget ud over den videnskabelige etos. Og den særlige autoritet, forskere har som medlem af den videnskabelige institutioner, kan i praksis misbruges – og bliver det.³ Nu til de fire kriterier, jeg har valgt:

- (1) *Almengørelse*. For at en aktivitet kan kaldes forskning, må den viden, der produceres, hæve sig over det rent specifikke eller lokale niveau. Det er dét, der menes med almengørelse – et begreb der er beslægtet med *generalisering*. Mere om almengørelse i næste afsnit.
- (2) *Disinteresseret interesse*⁴. Denne betegnelse spiller på interessebegrebets dobbelthed. Man kan have en interesse *i* noget – svarende til Katzenelsons inter-esse - hvorved ens handlinger eller virkelighedsbillede bliver farvet, så det tjener ens praktiske formål eller interesser mest muligt. I denne forstand skal forskning ideelt set være *disinteresseret*. Man kan også have en interesse *for* noget, i den betydning at man er åben og nysgerrig i sin udforskning og gerne lader sig overraske. I dén forstand er forskningen båret af interesse, erkendelsesinteresse. Den disinteresserede interesse forpligter forskerparten på reel videnproduktion, eller på genstandsområdets objektivitet, vel vidende at sandheden på mange måder er perspektivisk. Men princippet om disinteresseret interesse er presserende både i aktionsforskningsprocessen og i det øjeblik, forskerparten skal offentliggøre sine resultater: Skal hendes loyalitet gælde klientsystemets snævre interesser, eller skal hun være tro over for det billede, som hendes kontakt med klientsystemet og hendes efterfølgende analyser har givet hende. Mången en aktionsforsker har stået i dét dilemma. Desuden er kravet om disinteresse formuleret så ideelt, at det sjældent kan realiseres, bl.a. fordi man ofte er uvidende om den effekt, ens inter-esse har. Kravet må da være, at man er mest mulig gennemsigtig om sine forudsætninger og for-domme.
- (3) *Systematik og god argumentation*. Man kunne spørge, om ikke metodevalget og – stringensen var essentielt for spørgsmålet om forskningsindhold, hvormed jeg primært tænker på teknikker til at indsamle og analysere data. Sådan er det ikke uden videre. Hele repertoireet står til rådighed, og mange former for aktionsforskning inddrager erfaringsdata, som ikke er indhentet på nogen systematisk måde. Men hvor sidstnævnte er tilfældet, må analyserne være så meget des mere systematiske. I forskning er det en dyd at forholde sig

³ Merton finder i øvrigt, at videnskabelighed er i pagt med den demokratiske etos, ligesom den er truet af totalitære institutioner og samfundsordener. Han skrev sit berømte essay om "The normative structure of science" i 1942, og det indgår i Merton 1973.

⁴ Samme betegnelse har Søren Willert og jeg anvendt om en af de såkaldt dialogiske forholdemåder, se f.eks. Madsen & Willert 1993; Madsen 1996 og Madsen 2006b.

kritisk til egne data, hypoteser og tolkninger for at reducere fejlkilder – bl.a. dem som følger af ens inter-esse. Analyserne må være af en sådan karakter, at de begrunder og retfærdiggør konklusionerne (Robson 2011).

- (4) *Offentliggørelse*. Min holdning er, at den indhøstede viden må formidles systematisk, i skriftlig form og på en måde, så den ikke er forbeholdt et klientsystem. Eller som Robert Merton sagde: Idealet er, at samfundet har kollektivt ejerskab til forskningsresultater, Rapportering og andre slags offentliggørelse er altså – når man ellers er klar til det - et kriterium for *aktionsforskning*, ligesom det er for al anden forskning. Der *kan* gås på kompromis med offentligheds-aspektet, f.eks. hvis rekvirenten ønsker en rapport fortrolighedsstemplet, deller hvis der er tale om en eksamensopgave, men er det så en af de undtagelser, der bekræfter reglen.

7. Almengørelse

Jeg minder om en del af Hegland-citatet fra afsnit 2: ”som et *sekundært* biprodukt (af aktionsforskning, bm) kommer de akkumulerede og eventuelt generaliserbare erfaringer m.h.t. forandringsprocessens forløb, dvs. forskningsresultatet”. I afsnit 6 blev forskningsbegrebet tæt knyttet til almengørelse og generalisering. Hvordan skal det nu forstås? Bortset fra at begrebet udtrykker *en bevægelse* fra det specifikke, det lokale til det generelle, det almene, så findes der ingen enkle svar, og under alle omstændigheder er det et gradsspørgsmål. Her er seks eksempler med voksende grader af almengørelse:

- (a) Når der sker generalisering eller *læringstransfer* fra én situation til en anden, så er en 100% kontekst-specifik læring blevet mere almen; men jeg vil stadig kalde den lokal, fordi den er bundet til individet.
- (b) Når en række medarbejders individuelle læring emergerer til organisatorisk læring, er der sket en vis almengørelse, fordi den er spredt fra enkeltpersoner til et kollektiv, men den er stadig i den lokale ende af spektret.
- (c) Når en organisationskonsulent arbejder med klientsystemets kultur og i den forbindelse skriver en rapport til klientsystemet, så lykkes det hende måske at tage endnu et par skridt i almengørende retning. Hvis rapporten er rent deskriptiv, sker der ingen almengørelse, og hvis den er forbeholdt klientsystemet, mangler det offentliggende element.
- (d) Når en metode udvikles i en bestemt kontekst med det formål via offentliggørelse at skabe anvendelighed i andre kontekster, er graden af almengørelse endnu en tak større, også selv om gyldighedsområdet ofte er begrænset.
- (e) Endnu et skridt mod den almene pol består i at sætte givne erfaringer og empiriske resultater ind i en bredere praktisk, empirisk og/eller teoretisk sammenhæng. Herved bliver det muligt at se ”det store i det små”.

- (f) At transformere empiriske resultater til *teori* – til bekræftelse, revision, videreudvikling eller nyformulering af eksisterende teori - repræsenterer den mest klassiske og mest krævende form for almengørelse. En teori prætenderer nemlig at gælde langt bredere end sit empiriske grundlag, og det hører med til forskningsarbejdet at forsøge at præcisere gyldighedsområdet. Om transformationen fra data til teori sker på en legitim og velargumenteret måde, dvs. om der er tale om god eller dårlig forskning, det er et andet spørgsmål.

Nogle af de kriterier, aktionsforskeren kan anlægge i sine almengørelsesforsøg, er af ren pragmatisk art: Er dette interessant for andre end klientsystemet og hende selv? Hvilke andre? Interessant hvorfor og på hvilke måder?

Nielsen & Nielsen taler om aktionsforskning som en kontekstualiseret forskning, hvorudfra der kan ”vokse og formuleres almene erkendelses- og orienteringsperspektiver (2010:104). Med denne frasering forsøger de at slippe for at tale om teorier som ensbetydende med objektiv viden; de lægger nemlig afstand til Lewins og hans samtids (og en del af eftertidens) tro på, at man på nogen meningsfuld måde kan tale om objektive sociale lovmæssigheder. Her er jeg selv mindre konstruktivistisk og mere realistisk, men for afgørelsen af, hvad aktionsforskning overordnet set er og ikke er, mener jeg kun, at sådanne positioner spiller en marginal rolle.

8. Case: Min egen aktionsforskning om aktionslæring

Jeg har allerede nævnt aktionslæring. I disse år er der brug for klarhed omkring ligheder og forskelle mellem aktionsforskning og aktionslæring. Mit enkle bud er, at der er mange ligheder, mens forskellen kan spidsformuleres med en sondring mellem lokal og almen videnproduktion: Aktionslæring sigter mod lokal videnproduktion; aktionsforskning sigter mod mere almen videnproduktion og skal i det hele taget have et klart forskningsindhold. Tiller (2006) udtrykker det sådan, at aktionslæring er aktionsforskningens lillebror. Willis (2010) systematiserer ligheder hhv. forskelle mellem aktionslæring og aktionsforskning og betegner de to ”teknologier” som blodsbrødre. Se også Madsen 2010 og Madsen et al. 2011.

I 2006 indledte jeg, hvad der skulle vise sig at blive en langvarig ”afføre” med aktionslæring, og som med tiden udviklede sig til aktionsforskning om aktionslæring. Dette forløb vil jeg nu bruge illustrativt - kursiveringerne i det følgende markerer faktorer og kriterier, som er omtalt ovenfor.

- Aug. 06 En selvbestaltet gruppe medarbejdere på JCVU (Jysk Center for Videregående Uddannelser, senere indlemmet i VIA University College) starter et udviklingsprojekt: *metodeudvikling* vedr. aktionslæring (AL).
- Dec. 06 Jeg inddrages som *konsulent* på projektet, i øvrigt uden at kende noget videre til AL. Min opgave er dobbelt, dels at være en slags sparringspartner på

processerne, dels at fastholde erfaringerne i skriftlig form. JCVU-praktikerne er nu mit *klientsystem*.

- F07 Jeg *deltager* på storgruppe- og styregruppemøder, dels med konsultative *interventioner*, dels med drøftelser i styregruppen, og dels skriver jeg *erfaringsopsamlende notater* efter hvert storgruppemøde. Dette øger læringspotentialet betydeligt. Der er tale om et *samarbejde*. Endnu er det ikke aktionsforskning, men notaterne fungerer alligevel som halvbearbejdede *erfaringsdata*.
- Juni 07 Jeg færdiggør en overvejende deskriptiv årsrapport om udviklingsarbejdet. Denne *offentliggørelse* repræsenterer et lille skridt fra *lokal* til *almen videnproduktion*.
- E07-F08 Forløbet fortsætter med en fornyet kontrakt og med den hidtidige rollefordeling. Sidst på foråret afsluttes udviklingsarbejdet, eller som det skal vise sig: dets første fase, og storgruppen nedlægger sig selv.
- Juli 08 Jeg færdiggør årsrapport-2, dvs. endnu en *offentliggørelse*. I mellemtiden er jeg gået i lag med at studere AL-litteraturen, og denne årsrapport er langt mere analyserende og teoretisk, dvs. *almengørende*, end den første. Jeg har gradvist *kombineret min konsulentrolle med en forskerrolle*, og min involvering er så småt overgået til at være *aktionsforskning*.
- E08-E09 Hovedparten af styregruppen siger Ja til bogprojektet og til selv at skrive case-kapitler til bogen, og de omdøber sig sammen med mig til Forfattergruppen. Disse personer er nu ikke mere i klientposition vis-a-vis mig selv. *Samarbejdet* indebærer løbende manuskriptudvekslinger, en række møder og to internater med fælles refleksioner og skrivning. Her er der for alvor tale om *aktionsforskning* med høj grad af *participation* fra dele af det tidligere klientsystem. Jeg studerer fortsat AL-litteraturen og beslægtede teorier og inddrager min egen tidligere praksisforskning. Det handler ikke om at formulere ny teori, men om at underbygge metoden ved at koble til eksisterende teori og empiri. Altså én slags *almengørelse*.
- Aug. 10 Den foreløbige kulmination af hele denne aktionsforskning publiceres i ”Aktionslæringens DNA. En håndbog om aktionslæringens teori og metode” (Madsen et al. 2010). De første 2/3 er primært mine; her kortlægges AL-området i international og dansk sammenhæng, VIA-modellen med dens mange variationer udfoldes og begrundes, og i nogen grad sammenlignes den med lignende metoder. De sidste syv kapitler er empiriske *casebeskrivelser* udarbejdet af Forfattergruppens øvrige medlemmer. Bogen repræsenterer fuldfed *forskningsrapportering*, hvor erfaringerne fra det lokale forløb sættes ind i langt større *praktiske, empiriske og teoretiske kontekster*.

- F09 Vi skal tilbage i tid. Her placeres AL-satsningen i Center for Ledelse og Organisationsudvikling (CLOU) under VIA. CLOU er et videncenter, hvilket understreger forskningsrigtet. I CLOU-regi lægger vi strategier for fortsættelse af udviklings- og forskningsarbejdet, og vi kalder os Strategigruppen. Den består af Birgit Ryberg, leder af CLOU, foruden Marianne Thrane og Kirsten Bro fra det oprindelige klientsystem og mig selv.
- F11 Start på et forløb kaldet Prokal-2011, som er organiseret efter VIA-modellens principper og kompetenceudvikler AL-rammekonsulenter. Jeg selv praktiserer nu en tredobbelt *rollekombination*: aktionsforsker, konsulent for gruppernes AL-arbejde og underviser. Staben svarer til Strategigruppen. Kursisterne og ikke mindst underviserstaben inviteres på forskellig måde ind i forskningsdelen, og mine *erfaringsopsamlende og teori-inddragende notater* fremlægges for holdet.
- E12 De andre tre i strategigruppen indarbejder AL i deres konsulentarbejde og videnproduktion, bl.a. arbejdes der med store skoleprojekter. Strategigruppen fungerer som en AL-læringsgruppe, hvor erfaringerne bearbejdes og indgår i den samlede *erfaringsopbygning*.
- F12 En videreudvikling af Prokal-2011 (Prokal-2012) påbegyndes, med samme rollefordeling og samme forskningsmæssige sigte. Jeg fortsætter med at udarbejde notater, som nu har de karakter af forarbejder til en mulig publikation, hvis sigte er at fundere aktionslæring teoretisk. Notaterne relevanstestes i undervisningen.
- Nov.12 En bredt anlagt todages AL-konference er planlagt af CLOU og undertegnede i samarbejde med tre andre parter i Danmark.
- 2013 Prokal-13 er planlagt, og desuden et særskilt forløb for ledere og en abonnementsordning, hvor man kan få sparring vedr. aktionslæring.

Referencer

- Axelsen, T. & Finset, A. (1972). (red.). *Aksjonsforskning I teori og praksis*. Oslo: Cappelen.
- Clark, P.A. (1972). *Action Research and Organizational Change*. London: Harper & Row.
- Cook, T.D. & Campbell, D.T. (1979). *Quasi-Experimentation. Design & Analysis Issues for Field Settings*. Chicago: Rand McNally.
- Grünbaum, L. (1973). Aktionsforskningens muligheder som samfundsændrende praksis. I Haslebo, G. (red.), *Magt og påvirkning i systemer*. København: Reitzel.
- Gummesson, E. (1985). *Forskare och consult: Om aktionsforskning och fallstudier i företagsekonomi*. Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsen, B. (1986). Social research as participative dialogue. Pp. 143-156 in Heller, F. (ed.), *The Use and Abuse of Social Science*. London: Sage.
- Hegland, T.J. (1981). *Aksjonsforskning: Erfaring og refleksjoner*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Lewin, K. (1948). *Resolving Social Conflicts: Selected Papers on Group Dynamics*. Posthumt redigeret af Gertrud Weiss Lewin. New York: Harper & Brothers.
- Katzenelson, B. (1994). *Homo Socius. Grundlaget for menneskeligt samkvem*. København: Gyldendal.
- Marrow, A.J. (1969). *The Practical Theorist. The Life and Work of Kurt Lewin*. New York: Basic Books.
- Madsen, B. (1984). *Eksperimentet som paradigme for evalueringen af sociale programmer. Med eksempler fra danske ungdomsbeskæftigelsesprogrammer*. Upubliceret arbejdsrapport. Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.
- Madsen, B. (1996). Organisationens dialogiske rum. Pp. 9-40 i H. Alrø (red.), *Organisationsudvikling gennem dialog*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Madsen, B. (2006a). Demokrati i Lewin-traditionens teori og praksis. *Psyke & Logos* nr. 1, 216-239.
- Madsen, B. (2006b). *Forståelsesorienteret konsultation - perspektiveret gennem Kurt Lewins feltteori*. Upubliceret arbejdsrapport, 55 sider. Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.
- Madsen, B. (2010). Aktionslæring og aktionsforskning. Pp.78-84 i B. Madsen et al., *Aktionslæringens DNA. En håndbog om aktionslæringens teori og metode*. Århus: ViaSysteme.
- Madsen, B., Ryberg, B. & Thrane, M. (2011). Aktionsforskning om aktionslæring i VIA-Clou regi. Pp. 127-138 i Johansen, M.B. (red.), *Nu er vi så her – udvalgte eksempler på videnproduktion i VIA University College*. Århus: VIA UC.
- Madsen, B. & Willert, S. (1990). Et system og dets selvforståelse. Aktionsforskning i behandlingsinstitutionen Skovly. *Psykologisk Skriftserie Aarhus, 15* (3).
- Madsen, B. & Willert, S. (1993). Dialogiske hjælpertaler. Pp.130-142 i Ahlgren, I.-M. (red.), *Kommunikationsspor i socialpædagogik*. Socialpædagogiske Tekster 9. København: Socialpædagogisk Højskole.
- Madsen, B. & Willert, S. (1997). Liv i den Lewinske trekant. Pp. 133-150 i Graversen, G. (red.), *Et arbejdsliv*. Festskrift tilegnet Professor dr.phil. Eggert Petersen. Psykologisk Institut, Aarhus Universitet.
- Madsen, B. & Willert, S. (eds.) (2006). *Working on Boundaries. Gunnar Hjelholt and Applied Social Psychology*. Århus: Aarhus University Press.

Merton, R. K. (1973). *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: The University of Chicago Press.

Nielsen, B.S. & Nielsen, K.Aa. (2010). Aktionsforskning. Pp.97-120 i Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (red.), *Kvalitative metoder. En grundbog*. København: Reitzel.

Petersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen, K. (2012). En rehabilitering af deltagerobservation i psykologien. Pp. 11-25 i Petersen, M., Klitmøller, J. & Nielsen, K. (red.), *Deltagerobservation. En metode til undersøgelse af psykologiske fænomener*. København: Reitzel.

Reason, P. & Bradbury, H. (eds.). (2001). *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. London, Sage.

Robson, C. (2011). *Real World Research. A Resource for Users of Social Research Methods in Applied Settings. Third ed.* New York: Wiley.

Tandon, R. (1981). Dialogue as inquiry and intervention. In: Reason, P. & Rowan, J. (eds.), *Human Inquiry: A sourcebook of New Paradigm Research*. New York: Wiley.

Tiller, P.O. (2006). *Aksjonslæring – forskende partnerskap i skolen. Motoren i det nye læringsløftet. 2.udgave*. Kristiansand: HøgskoleForlaget. (Første udgave fra 1999 er oversat til dansk og udgivet på Kroghs Forlag).

Whyte, W.F. (ed.), (1991). *Participatory Action Research*. London, Sage.

Willert, S. (2011). Formativ evaluering som værdiskabende intervention. Pp. 229-243 i Stegeager, N. & Laursen, E. (red.), *Organisationer i bevægelse. Læring – udvikling – intervention*. København: Samfundslitteratur.

Willis, V.J. (2010). Action learning and action research. Pp. 166-178 in Dilworth, R.D. & Boshyc, Y. (eds.), *Action Learning and its Applications*. New York: Palgrave Macmillan.

Ödman, P.-J. (1981). Aktionsforskning som utvärdering. Pp. 268-285 i Franke-Wikberg, S. & Lundgren, U.P. (red.), *At värdera utbildning, del 2*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.